

ВОЛОДИМИР ЖАБОТИНСЬКИЙ
ТА УКРАЇНСЬКІ НАЦІОНАЛЬНІ ЗМАГАННЯ
ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ:
ДИСКУСІЯ ЩОДО ЦІННОСТЕЙ
МІЖЕТНІЧНИХ ВЗАЄМИН

*Пропонована стаття присвячена всесвітньовідомому діячу єврейського національного руху Володимиру (Зееву) Жаботинському, зокрема його ставленню до розвитку українського національного руху початку ХХ ст. на теренах Російської імперії. Саме В. Жаботинський відіграв позитивну роль у формуванні українсько-єврейських відносин, сприяв їх поліпшенню, завжди підтримував ідею державної суверенності обох народів. **Ключові слова:** українські національні змагання, єврейський національний рух, українсько-єврейські відносини, два етноси, національно-культурні і політичні права, міжетнічні взаємини.*

***Podolsky A. Vladimir Zhabotinsky and the Ukrainian national movement in the beginning of the 20 century: discussion of the interethnic values.** This is article «Vladimir Zhabotinsky and the Ukrainian national movement in the beginning of the 20 century: discussion of the interethnic values», written by Podolsky Anatoly is devoted very famous Jewish political person Vladimir (Zeyev) Zhabotinsky, who was one of the leader of the Zionism during 20 century. In this material the analyze his political activities and his understanding and support of the Ukrainian national movement in the Russian Empire. V. Zhabotinsky always fight for create of the Jewish independent state and support struggle for Ukrainian independence. **Keywords:** Ukrainian national competition, the Jewish national movement, the Ukrainian-Jewish relations, the two ethnic groups, national cultural and political rights, ethnic relations.*

Сьогодні в науковому історичному середовищі вже не виникає заперечень щодо багатокультурності та поліетнічності українського соціуму та суттєвого впливу цих факторів на соціальну, політичну, державницьку історію України протягом бурхливого, на жаль, більшою мірою трагічного ХХ століття. Складовою частиною поліетнічного, полікультурного простору України є культура

єврейського народу. Історичні долі українців та євреїв склалися так, що ці два народи жили протягом щонайменше тисячі років поряд на одній землі, на українських етнічних теренах. Внаслідок цього історія та культура українського єврейства стали інтегральною частиною історії і культури України. Багато спільного було в історії двох етносів. Як українці, так і євреї тривалий час були недержавними народами (євреї, розпорошені по всьому світові; до того ще й були не територіальним народом). Саме в таких умовах українські євреї зуміли зберегти мову, власні національні традиції, звичаї та глибоко релігійний спосіб життя.

Багато чого, як позитивного, так і негативного, у відносинах двох народів протягом минулого століття, як, до речі, і в попередні часи, визначали персоналії. Не є таємницею, що в період Першої світової війни та українських національно-визвольних змагань, як під час, так і після війни, в часи Української Народної Республіки українсько-єврейські взаємини були надто складними та неоднозначними: від співпраці у побудові української суверенності до жакхливих ексцесів, єврейських погромів і загибелі безневинних людей. Сьогодні завдяки яскравим особистостям тих часів ми маємо змогу усвідомити трагічний історичний період української історії.

Безперечно, однією з видатних постатей епохи, яка відіграла значну роль у взаєминах обох народів, був Володимир (Зеев) Жаботинський — всесвітньовідомий діяч єврейського національного руху — сіонізму. Все своє життя Жаботинський (1880–1940) відстоював національні та політичні права єврейського народу, боровся проти асиміляції євреїв, за національні та громадянські права свого народу та водночас глибоко поважав, розумів і підтримував інші національні рухи, зокрема український. Він завжди стояв на позиції збереження культури як головного чинника та ознаки не тільки єврейського народу, але й інших. Водночас, наполягав на тому, що єврейська культура повинна захищатися власним народом [1]. В сіонізмі Жаботинський майже завжди репрезентував певний бойовий, радикальний напрям.

Володимир (Зеев) Жаботинський не відразу на своєму життєвому шляху вибрав національний напрям. Він прийшов до нього через побачене та осмислене становище євреїв в Російській імперії. Безумовно, з Україною Жаботинського пов'язує багато спільного. Саме це спільне і допомогло йому прийти до розуміння важливості боротьби за національні права єврейського народу та до

поваги щодо національних прав українського народу. Він народився в Одесі у зрусифікованій єврейській родині, здобув ґрунтовну освіту, вже в гімназійні роки знав європейські мови та мову іврит [2] (таким чином, не зовсім вже й асимільована була родина Жаботинських — *А.П.*). Після гімназії став редагувати різні одеські газети, перебував за кордоном, відвідував лекції в європейських університетах, поступово ставав літератором та перекладачем, писав п'єси та вірші, перекладав класичні твори. Його переклади, наприклад, Едгара По російською мовою вважаються й досі одними з найкращих [2, с. 61]. Його літературний талант викликав увагу найвидатніших російських письменників та критиків.

На його єврейську національну самосвідомість вплинули антиєврейські акції російського царату на початку ХХ ст. У цей час в імперії значно посилювався антисемітський рух, таємно інспірований та підтримуваний царською адміністрацією. Кривавий погром у Кишиневі у квітні 1903 року, який передував страшній погромній хвилі 1905–1906 років (вбивства єврейських чоловіків, дітей, жінок, старих в Києві, Одесі в одні й ті самі дні — з 18 по 21 жовтня 1905 року під контролем поліцейських, губернаторів за вказівкою з Петербурга [3], а потім по всій імперії, переважно на українських теренах), викликав обурення у всьому світі, а в Російській імперії спричинився до піднесення єврейського національного руху. Ці погроми (особливо Кишинівський) були головною причиною перевороту в свідомості Жаботинського: він став сіоністом і залишився ним до кінця життя [4]. Першою його акцією як сіоніста була участь у створенні загонів єврейської самооборони в Одесі. Він також почав перекладати російською мовою вірші великого єврейського національного поета Хаїма Нахмана Бяліка (який, до речі, народився на землях Волині — *А.П.*). Одним з найвидатніших був переклад Жаботинським поеми Бяліка «Сказание о Погроме» (інша чи, навпаки, перша назва цього твору Бяліка — «Город резни» [5]). Це був переклад з івриту (давньоєврейська, або гебрайська мова — *А.П.*) вражаючого документа страшного злочину проти людей. Протягом двох квітневих днів 1903 року на вулицях та в будинках міста Кишинева було забито 49 євреїв, які померли мученицькою смертю від рук людей, котрі вважали за потрібне замордувати єврейського чоловіка, жінку, хлопчика чи дівчинку, не усвідомлюючи часто-густо, що вони роблять...

Хочу навести уривок з інтерв'ю з Головою єврейської громади Молдови Теодором Магдором: «...мені розповідали старі люди, що

пам'ятають ці жахи... царська урядова комісія працювала у місті після допиту, одного з погромників запитували, навіщо він до смерті забив свого сусіда Хаймовича. Його питали: «Скільки років Ви з ним поряд жили? — «близько тридцяти...» — «він Вам зробив щось поганого?» — «ні... він був дуже доброю людиною» — «які у Вас були стосунки між собою?» — « дуже добрі, він допомагав мені та моїй родині, його жінка виховувала моїх дітей...» — «навіщо Ви його вбили?» — «...не знаю...» [7].

Для Жаботинського Кишинівський погром став межею, за якою він остаточно вирішив — все своє свідоме життя боротися за національні права єврейського народу. До речі, на фундатора сіоністського руху Теодора Герцля, з яким Жаботинський бачився під час сіоністського конгресу 1903 року в Базелі, цей погром також справив гнітюче враження, після чого його переконання щодо створення єврейської держави ще більше зміцнилося [8]. І Жаботинський, і Бялік бачили в наслідках цього страшного погрому не тільки невимовне страждання своїх одноплемінників, але й роздираючу душу безпорадність. Бялік писав у поемі, що євреї не чинили опору і як приречені йшли на загибель, поет з болем засуджував власний народ за відсутність опору вбивцям! Саме тому, що Жаботинський поділяв погляди Бяліка, він блискуче переклав поему з івриту російською мовою. Після Кишинева Жаботинський починає створювати в Російській імперії загони єврейської самооборони, щоб протистояти погромникам та ворогам. Цьому він присвятить усе своє життя. Він буде створюватиме загони, бригади, легіони з вояків-євреїв, загони єврейської самооборони під час подій 1905–1906 рр., в роки Першої світової війни, наприкінці 1930-х років в Америці вже проти нацистської Німеччини. Тому що головним принципом його життя було усвідомлення, що єврейська культура, якщо хоче вижити, мусить захищатися...

У публіцистиці Жаботинський звертається до національної теми і закликає до визнання національно-культурних та політичних прав як єврейського народу, так і всіх інших народів імперії. Він глибоко вивчає теорію національного питання і за кілька років стає одним з найкращих фахівців у цій галузі. На початку 1900-х років Володимир Жаботинський активно виступає в своїх публікаціях також і на захист української меншини на теренах обох імперій — Австрійської і Російської. Він вбачає в історії і культурі обох народів багато спільного та важливого. На теренах цих імперій, за Жаботинським, ці народи може врятувати взаємодопомога.

В.Жаботинський писав в одній зі своїх публікацій: «У чому має полягати українська допомога австрійським євреям? В одному: щоб єврейству було визнано в Австрії права національної цілості. На «автономію» безземельна народність не може претендувати, але вона має право вимагати для себе самоврядування в справах національного побуту й справедливого представництва як у Рейхсраті, так і в сеймах; поряд з уже визнаними 8 мовами Австрії має бути рівноправною в установах, у суді та школі мова єврейського населення. І коли Східня Галичина, нарешті, виділиться в окремий автономний край, хай ці права національної меншості збережуться недоторкані і в ній, а також в західній половині, де, крім євреїв, все ж таки залишаться розсіяні серед польської більшості групи українців» [8].

Жаботинський ніколи не заперечував прагнення до свободи, самостійності, суверенності українців (як, до речі, і поляків, і інших народів), але за умови, що вони згодні признати і підтримати такі самі права й для євреїв. Саме в часи національно-визвольних змагань українців у 1917–1921 рр., в часи Центральної Ради урядом Української Народної Республіки була підтримана і зреалізована ідея національно-персональної автономії, в тому числі й для єврейської меншості. Можливо, і цей фактор, поряд з іншими, сприяв тому, що Жаботинський підтримував українців у їх національних та людських прагненнях.

У своїй публіцистичній та політичній діяльності Жаботинський багато уваги приділив українському питанню та українсько-єврейським взаєминам у 1911–1914 рр. Тому що саме ці роки були періодом між двома ювілеями Тараса Шевченка: 1911 рік — 50 років після смерті поета та 1914 рік — 100-річчя з дня народження. Українська преса (і не тільки) друкувала досить багато матеріалів українською та російською мовами про Шевченка. Тогочасні українські культурно-національні кола намагалися надати ювілеєві якомога вагомішого звучання, і це зрозуміло: у той час, коли Україна не мала й натяку на політичну або культурну автономію, Шевченко був символом, у якому втілено національні ідеали, монументом українському слову і національній свідомості, пророком майбутньої української держави.

Збереглися спогади відомого українського політичного діяча початку ХХ ст. Євгена Чикаленка про виступ Жаботинського в Києві перед українськими громадськими діячами в 1911 році, який схвально оцінює позицію Володимира Жаботинського щодо

українського народу та його національних устремлінь: «Вчора приїздив з Одеси В.Жаботинський, відомий сіоністський публіцист. Приїхав він навмисне, щоб порозумітися з керманічами української преси. На зібранні в українському клубі, в довгій і чудовій промові він доводив, що потреби жидів-сіоністів і взагалі жидів націоналістів цілком ідентичні з потребами українців і у них поки що одні завдання та однакові вороги...як у них на черзі боротьба з обрусителями та колонізаторами, так і в нас, а через те нам треба координувати нашу діяльність. Тепер, коли поляки планують обмежити жидів у правах при заведенні в Польщі самоврядування, треба спільно нам в нашій пресі доводити, що поляки скрізь, де вони мають силу, гнітять всі слабші нації; так було в старій Польщі, де вони гнітили українців, білорусів, литовців, так і тепер у Галичині вони гнітять українців і тих жидів, що бажають бути жидами, а не поляками «Мойсеєвого визнання». Жаботинський обіцяє, що сіоністська преса, яка ведеться жаргоном та старожи́дівською* і російською мовою, буде провадити думку, що жидам треба звернути увагу на українців та український рух і не бути обрусителями, бо український рух має майбутнє і колись настане час, коли жиди пожалують, що йшли разом з обрусителями» [10].

Загалом в період 1911–1914 рр. В. Жаботинський в своїх численних статтях висловлювався в підтримку українського національного руху, національних прагнень українців. На мій погляд, мотивацією таких дій Жаботинського є передовсім його власні переконання про схожість та спільність історичної долі українців та євреїв. Він відчував потребу обох народів у державній суверенності.

Щодо постаті Тараса Шевченка, то Жаботинський вбачав у ньому символ українства, фундатора української літератури, тим, чим для євреїв у ХХ ст. став Бялік. Жаботинський писав про Шевченка: «Шевченко є національний поет, і саме в цьому його сила... Він дав і своєму народові, і всьому світові яскравий, непохитний доказ того, що українська душа здатна до найвищих злетів самотньої культурної творчості... Шевченко залишиться тим, чим створила його природа: сліпучим прецедентом, який не дозволяє українству відхилитися від шляху національного ренесансу» [11].

* Жаргон — це мова їдиш, яка була поширена серед українських євреїв як мова повсякденного спілкування. В ХХ ст. була визнана світовим співтовариством як літературна і як одна з мов єврейського народу; старожи́дівська — мається на увазі стародавня біблійна мова єврейського народу — іврит. Сьогодні іврит — державна мова держави Ізраїль.

Безперечно, одним з найяскравіших прикладів особистої участі Жаботинського у сприянні позитивних українсько-єврейських взаємин є підписання ним акта, чи договору, з представником уряду УНР в еміграції.

У 1921 році Жаботинського обирають до складу керівництва Всесвітньої сіоністської організації. Він добивається створення в британській Палестині єврейських бойових загонів для оборони єврейського населення від нападів арабів та арабських погромів проти євреїв, які шаленіли на теренах англійської Палестини у 1920–1921 рр.

На 12-му Сіоністському конгресі в Карлсбаді у вересні 1921 р. Жаботинський зіткнувся з різкою критикою з боку деяких делегатів конгресу. Це поклало початок його відкритому конфлікту з керівництвом ВСО. Саме під час цього 12-го конгресу Жаботинський зустрівся в Карлсбаді з представником уряду (на той час вже емігрантського) Української Народної Республіки Максимом Славинським, з яким він товаришував ще в юнацькі роки в Одесі, й уклав з ним угоду про створення при українській армії єврейського збройного формування — жандармерії — з метою оборони єврейського населення від можливих погромів на територію підрадянської України. Ця угода викликала зливу нападів на Жаботинського з боку його політичних противників. Незабаром взаємини між Володимиром Жаботинським та ВСО погіршилися вкрай і він вийшов з організації.

Жаботинський був переконаний, що єврейська культура має захищатися власним народом, і впродовж усього життя робив все можливе для цього. Водночас він усвідомлював, розумів та готовий був відстоювати національні інтереси інших народів, особливо меншин, тому що бачив спільність історичних шляхів. Українське питання посідало в творчості та в житті Жаботинського одне з провідних місць. Це не окремі або кілька епізодів його життя — це було питання, до якого він звертався в публіцистиці та політичній діяльності впродовж тривалих років. Саме така особистість, як Володимир (Зеєв) Жаботинський, сприяла добрим відносинам обох народів.

1. Жаботинський В. Избранное. Рассказ «Жиденок». — Иерусалим, 1990. — С. 120.

2. Див.: Моше Бела. Мир Жаботинского. — Москва, 1993. — С. 57.

3. Материалы к истории русской контрреволюции. Отчеты сенаторов Турау и Кузминского. — С.-Петербург, 1908. — С. 5–7.
4. Израїль Клейнер. Володимир (Зеев) Жаботинський і українське питання. — Київ–Торонто–Едмонтон, 1995. — С. 220–221.
5. Див. часопис: Вестник еврейской культуры. — Рига, 1990. — Апрель.
6. Інтерв'ю, яке записав автор з п. Теодором Магдором у Кишиневі 21 січня 2007 року.
7. Див.: Т. Герцль. Еврейское государство. — Иерусалим, 1990.
8. Жаботинський В. Non multum, sed multa. — С.-Петербург, 1910. — С. 44.
9. Євген Чикаленко. Щоденник (1907–1917). — Львів, 1931. — С. 185–186.
10. Жаботинський В. Урок юбілея Шевченко // Избранное. — Иерусалим, 1990. — С. 78–79.